

Süleyman Ateş'in *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*'nde Bakara Sûresi Bağlamında Psikolojik Yorumlar

Merve Saçlı*

Öz: Kur'an-ı Kerim nâzil olduğu dönemden bugüne insanlık için hakikate giden yolda en birinci yol gösterici olma vasfını sürdürmüştür. İçerdiği hüküm ve tavsiyeler sebebi bilinsin ya da bilinmesin daima bir hikmete binaen vazedilmiştir. İnsana şah damarından daha yakın olduğunu haber veren mutlak ilim sahibi Yüce Allah elbette ki onun bütün zaaf ve gizli yanlarını kulun kendisinden daha iyi bilmektedir. Merhametinin bir tecellisi olarak da bildirdiği emir ve yasaklarında kulun bu vasıflarını dikkate almakta ve hem maddeten hem de manen onun tabiatına uygun bir mükellefiyet sunmaktadır. Direkt olarak insanı muhatap alan Kur'an'da bu etkiyi açıkça görmek mümkündür. Hükümlerinde insan duygu, düşünce ve davranışlarını temel alan Kur'an, bugünün tabiriyle psikolojik bir okumaya açıktır. Geçmişteki literatür içerisinde kısmî örneklerine şahit olunsa da bugün itibarıyla çerçevesi belirlenmiş bu ilmin ışığında Kur'an âyetlerine yaklaşmak daha da önem kazanmaktadır. Esasen Psikoloji ve Tefsirin birlikteliğinde bir ekolün oluşması an meselesi olmakla birlikte çağdaş müfessirlerden Süleyman Ateş, tefsirinde bazı ayetlere psikolojik zeminde bir yaklaşım sergileyerek bu anlayışa değerli bir katkı sağlamaktadır. Bu çalışmada Bakara Sûresi çerçevesinde onun söz konusu yaklaşımını incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Süleyman Ateş, Bakara Sûresi, Psikoloji

Psychological Comments in the Context of Surah al-Baqarah in Suleyman Ates' *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*

Abstract: Since the time when the Qur'an was revealed, it has continued to be the first guide for humanity on the way to the truth. The provisions and recommendations it contains are always put on the basis of wisdom, whether the reason is known or not. Almighty Allah, who informs man that He is closer than his jugular vein, surely knows all his weaknesses and hidden aspects better than His servant. In His orders and prohibitions, which He declared as a manifestation of His mercy, He takes into

* Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Tefsir Anabilim Dalı Assistant Professor, University of Şırnak, Faculty of Divinity, Department of Tafsir. Şırnak, Turkey
mervebekci@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-4138-3290>

account these qualities of the servant and makes him responsible both materially and spiritually in accordance with his nature. It is possible to clearly see this effect in the Qur'ān that directly addresses human beings. Based on human feelings, thoughts and behaviors in its provisions, the Qur'ān is open to a psychological reading in today's terms. Although there are partial examples in the past literature, it becomes more important to approach the Qur'ānic verses in the light of this science whose framework has been determined as of today. In fact, the formation of a school together with Psychology and Tafsir is only a matter of time, but Süleyman Ateş, one of the contemporary interpreters, makes a valuable contribution to this understanding by taking a psychological approach to some verses in his tafsir book. In this study, an example of his approach will be presented and analyzed within the framework of the chapter of al-Baqarah.

Keywords: Tafsir, Qur'ān, Süleyman Ateş, Surah al-Baqarah, Psychology

Giriş

Tefsir tarihine bakıldığında geçmişten bugüne içerisinde yaşanan çağın gereksinimlerine göre çok çeşitli tefsirlerin kaleme alındığı görülmektedir. İlk dönemin lügavî ve rivâyet odaklı tefsir anlayışı zaman içerisinde dirayete doğru evrilmiş,¹ bunun da ötesinde fikhî, mezhebî, tasavvufî vb. şekillerde ağırlık merkezi çeşitlilik gösteren bir yelpazede seyrine devam etmiştir. Goldziher'den (ö. 1921), sonrasında Zehebî'den (ö. 1977) ve son olarak Türkiye'de İsmail Cerrahoğlu'ndan miras kalan bu kategorizasyon pek çok eleştiriye konu olsa da² şöyle bir hakikate ışık tutmaktadır: Zamanın seyri ve toplumların değişkenliği tefsirin de bazı anlayışların dinamizmiyle buluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu anlamda bugünün revaç bulan yaklaşımlarından biri de psikolojik okuma olarak öne çıkmaktadır.

Psikolojik tefsir diyebileceğimiz bu okumayı, “Kur'an'da insanın duygu, düşünce, davranış gibi psikolojik yönünü doğrudan konu edinen kavram ve

.....

- 1 Söz konusu yönelim hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Gül, “Sahabe Tefsirinde Luğavî Yönelim”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 / 15 (Aralık 2017), 175-786; Ahmet Gül, “Sahabe Tefsirinde Fikhi Yönelim”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 / 23 (Aralık 2019), 487-507.
- 2 Dücane Cündioğlu, “Çağdaş Tefsir Tarihi Tasavvurunun Kayıp Halkası: ‘Osmanlı Tefsir Mirası’ Bir Histogramik Eleştiri Denemesi”, *İslamiyat* 2/4 (1999), 69-71; Cahit Karaalp, “Yeni Bir Tefsir Tarihinin Niteliğine Dair Bazı Mülâhaza ve Öneriler”, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 5/1 (Bahar 2019), 140, 142.

tasvirleri yorumlamayı amaçlayan, insanlara sunulan ilâhî mesajdaki genel ilke ve esasların öğretilmesinde izlenen psikolojik süreçleri ortaya çıkarmayı hedefleyen, dinin önerdiği iman ve amelle ilgili bütün değerlerin insanın psikolojik yapısıyla uyumlu olduğunu ortaya koymaya çalışan bir anlama ve yorumlama faaliyeti”³ olarak tanımlamak mümkündür.

Araştırmamızın inceleme kısmına geçmeden önce biri klasik diğeri modern dönemin ürünü olan bu iki ilmin bir potada buluşturulması noktasında bazı hususlara kısaca değinmek yerinde olacaktır.

1. Psikoloji ve Tefsir

Tefsire psikolojinin dâhil oluşu kavramsal ve teorik olarak çok yenidir. Psikoloji ilminin Kur'an'ı anlama ve yorumlama faaliyetine teknik olarak eşlik edişinin, yapılan çalışmalara bakıldığında pek fazla geriye gitmediği görülmektedir. Bununla beraber, her ne kadar evvelce adı konmamış olsa da geçmişten günümüze teşekkül eden zengin tefsir birikimine bakıldığında insanoğlunun duygu, düşünce ve davranışlarına yönelik olarak müfessirlerce yapılan Kur'an yorumlarının hiç de az olmadığı görülmektedir. Bunun en temel nedeni de şüphesiz Kur'an'ın bizatihi kendisinin, insanın tutum ve davranışlarını ıslaha yönelik bir muhteva ve üslup içermesidir.

Psikoloji, sözcük olarak *psycho* “ruh” ve *logos* “düzenli söz, bilgi” anlamına gelen iki kelimedenden oluşmakta ve “ruh bilgisi” manası taşımaktadır.⁴ Psikoloji ilmi bilindiği üzere, insanın ruhsal yönünü ve davranışlarını inceleyen bilim dalıdır.⁵ Psikolojinin objesi insan ve onun davranışları olup insan Kur'an'ın da hem objesi hem de muhatabıdır. Bu açıdan pek çok âyet insan ruhunu ve yansımalarını çeşitli yönlerden ele alır ve insanların bazı davranış biçimleri üzerinde önemle durur. Bilhassa iman eden-etmeyen ve iyi-kötü davranışlar üzerinde duran Kur'an, bu bakımdan insanı hedef alarak ona rehberlik eden bir kitaptır. Bunu temin etmek için de insana bazı psikolojik sırlar açıklamaktadır.⁶

.....

3 Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur'an Psikolojik Tefsiri”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (Bahar 2011), 3.

4 Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003), 15.

5 Hayati Hökelekli, *Psikolojiye Giriş* (Bursa: Emin Yayınları, 2013), 1.

6 Celal Kırcı, *Kur'an- Kerîm ve Modern İlimler* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1982), 200.

Tümüyle insanı muhatap alan Yüce Kur'an'ın mesajlarının bu ilmin merceğiyle de okunmasına, insanın varoluşsal boyutunun kavranmasına yönelik çok yönlü araştırmaların artış gösterdiği günümüzde, her zamankinden daha fazla ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Kur'an âyetlerine psikolojik hakikatleri dikkate alarak yöneldiğimizde önümüze "Kur'an'a psikolojik yöneliş" içerikli bir araştırma sahası çıkmaktadır.⁷

Çağdaş müfessirlerden İbn Âşûr (ö. 1868), Seyyid Kutub (ö. 1966) ve Mevdûdî (ö. 1979) gibi isimlerin tefsirlerinde cüzi de olsa psikolojik tahlillere yer vermiş oldukları görülmektedir.⁸ Bu elbette psikolojinin, tefsir uğraşında varlık göstermesi anlamında kayda değer bir gelişme olarak kabul edilmelidir, ne var ki yeterli değildir. Bununla birlikte yönümüzü Türkiye'ye çevirdiğimizde de benzer şekilde tefsirlerde bu türden psikolojik tahlillerin kendisine yer bulduğu müşahede edilmektedir. Bu anlamda ilk akla gelen örnekler Elmalılı M. Hamdi Yazır (ö. 1942) ile Ömer Nasuhi Bilmen'in (ö. 1971) tefsirleridir.⁹ Fakat biz bu çalışmamızda az önce saydığımız bu isimlere Süleyman Ateş'i de eklemenin lüzumlu olduğunu düşünüyoruz. Bu zamana dek pek değinilmediğini fark ettiğimiz bu husus da esasen bizi bu araştırmaya sevk eden bir saik olmuştur. Zira Ateş, birazdan da sözünü edeceğimiz gibi *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* adını verdiği tefsir çalışmasında pek çok âyetin açıklamasında hatırı sayılır oranda psikolojik ve dahi sosyolojik izahlar getirmektedir.

Süleyman Ateş'in tefsirindeki psikolojik yorumlara geçmeden önce ülkemizde psikolojik tefsirin seyriyle ilgili son durumdan kısaca bahsetmek önem arz etmektedir. Günümüzde bu sahanın bir nevi ekol hâline gelmenin eşliğinde olduğunu söylemek herhalde yanlış olmayacaktır. Zira az önce de değindiğimiz gibi, düne kadar tefsirlerin içerisinde sadece bazı ara açıklamalar sadedinde varlık bulan psikolojik tefsir, bugün itibarıyla müstakil çalışmalarla kendini göstermektedir. Bu anlamda Prof. Dr. Abdurrahman Kasapoğlu ismini zikretmemek büyük bir eksiklik olacaktır. Zira gerek *Psikolojik Tefsir*

.....

7 Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017), 1/27.

8 Ferruh Kahraman, "Psikolojik Tefsîr", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (2015), 103.

9 Bkz. İbrahim Gürses, *Elmalılı Tefsirinde Psikoloji Konuları* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1990); Muammer Cengil, "Ömer Nasuhi Bilmen'in Tefsirinde Psikolojik Çözümlemeler, Yusuf Suresi Örneği", *Türk-İslam Düşünce Tarihinde Erzurum Sempozyumu* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2007), 1/181-195.

*Ekolü I-II*¹⁰ gerekse 11 cilt hacmindeki kapsamlı çalışması *Kur'an Psikoloji Atlası* isimli eserlerinin Kur'an ve psikolojiyi buluşturmada dikkate değer bir çıkış açtığı kanaatindeyiz.

2. Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri'nde Psikolojik Yorumlar

Süleyman Ateş, hem ortaya koyduğu çalışmaları hem de öne sürdüğü fikirleri ile tefsir dünyasında mühim bir şahsiyettir. Bu alanda birçok eser sahibi olan Ateş'in şüphesiz en önemli eseri on iki ciltten müteşekkil olan *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* isimli çalışması olup eser yazıldığı tarihten bugüne geniş kitlelerce rağbet görmeye ve ilgiyle okunmaya devam etmektedir. Bunda muhakkak eserini sade bir dille kaleme almış olmasının da etkisi büyüktür.¹¹ Çok yönlü bir müfessir olan Ateş'in tefsirinde söz konusu bu özelliği de kendisini hemen hissettirmekte, bu anlamda üzerine çeşitli tez ve makale çalışmaları yapılmaktadır. Ancak dikkati çeken husus şudur ki tefsirinde, her ne kadar Abdurrahman Kasapoğlu gibi "psikolojik tefsir" şeklinde bir isimlendirmeye gitmese de ve bu çerçevede herhangi bir iddia öne sürmese de insan psikolojisine dair oldukça fazla yorum ve açıklaması bulunmaktadır. Bunların da henüz herhangi bir araştırmaya müstakil bir konu teşkil etmediği görülmektedir. Bu eksikliği fark etmemiz veçhiyle çalışmamızda Süleyman Ateş'in söz konusu tahlillerini incelemeye çalışacağız. Bu izahların sayıca çok olması ve tümünün bir makalenin hacmini aşacağı düşüncesiyle çerçeveyi sadece Bakara Sûresi olarak belirlemeyi uygun gördük.

2.1. Kalbin Huzursuzluğu

Yüce Allah el-Bakara 2/3-5. âyetlerde müminlerin özelliklerinden söz ettikten sonra 7. âyette kâfirlerin kalpleriyle ilgili olarak şu açıklamayı yapmaktadır:

حَتَمَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

.....

10 Abdurrahman Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Ekolü* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017); Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Ekolü II* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2018); Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası I-XI* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017). Bunların yanı sıra müellifin psikolojik tefsir sahasında gerek kitap gerekse akademik makale formatında başka pek çok çalışması da bulunmaktadır.

11 Ali Karataş, *Süleyman Ateş'in Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri ve Tasavvufi Yönü* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002), X, 95.

“Allah, onların kalblerini ve kulaklarını mühürlemiştir; gözlerine de perde inmiştir. Onlar için büyük bir azap vardır.”

Süleyman Ateş, bu âyetin tefsiri meyanında şunları söylemektedir:

“Acaba bu azâb hem dünyâda hem de âhirette mi olacaktır? Bakara 114, Mâide 33 ve 41. âyetlerde inkârcılar için hem dünyâda hem de âhirette azâb bulunduğu anlatılır. Tâhâ Süresinin 124. âyetinde: ‘Kim beni anmaktan yüz çevirirse onun için dar bir geçim vardır. Kıyâmet günü de onu kör olarak (yüce Dîvâna) getiririz.’ buyurulmaktadır. Bundan anlaşılıyor ki İslâm hidayetinden yüz çevirenler dünyada darlık, sıkıntı, huzursuzluk içine düşerler; zengin olsalar da gönüllerinde huzur olmaz. Bugün maddeten kalkınmış birçok insanın ve milletin nasıl huzursuzluk içinde bocaladıkları; o toplumlarda huzuru, uyuşturucu maddelerde arayanların sayısının gittikçe arttığı, intihar olaylarının çoğaldığı bilinen bir gerçektir. İşte bunlar, Allah’a kul ve O’na teslim olmamanın, O’nun gönderdiği hidayeti kabul etmemenin dünyadaki sonucudur. Bunun ahiretteki cezâsı da mahiyetini yalnız Allah’ın bileceği azâbdır.”¹²

Öncelikle âyette zikredilen durumu açıklama ve destekleme mahiyetinde müellifin başka âyetlerden de delil getirdiği görülmektedir. Bunlardan Tâhâ 20/124. âyette sözü edilen مَعِيشَةً ضَنْكًا ifadesindeki “ضَنْكًا” kelimesi darlık anlamına gelmekte,¹³ göğsün sıkışıp daralmasını ifade etmektedir.¹⁴ Buna göre Allah’ı anmaktan yüz çevirenleri bekleyen sonun ahirette azabın yanı sıra dünyada da içsel bir daralma şeklinde olacağı tasvir edilmektedir. İbn Kesîr (ö. 774/1373), bu durumdakilerin görünürde nimet içinde yüzseller de istediklerini giyinip kuşanıp canlarının çektiğini yiyip içip gönüllerinin arzuladığı meskenlerde ikamet etseler de kalplerinin asla rahat olmadığını ve sürekli bir iç sıkıntısı ve şüphe içinde yaşadıklarını söylemektedir.¹⁵

Tâhâ 20/124. âyetin istişhâdıyla aynı noktaya üzerinde durduğumuz âyetin tefsirinde Süleyman Ateş de işaret etmekte, hidayetten yüz çeviren bir kalbin huzurdan yana nasibinin olamayacağını açıklamaktadır. Bireysel planda yaşanan bu huzursuzlukların toplumu da muhakkak surette etkileyeceğini, öyle ki teselliye madde kullanımı gibi geçici çözümlerde arayanların

.....

12 Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, 1/105.

13 Râğib el-İsfahânî, *Müfredâtu elfâzi'l-Kur’ân* (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2009), 512.

14 Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-Azîm*, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd. (Giza: Müessesetü Kurtuba, 2000), 9/377.

15 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-Azîm*, 9/377.

intiharın eşiğine gelebileceği tehlikesine dikkatleri çekmektedir. Bu noktada tek çıkar reçete Yüce Allah'ın hidayetine teslim olmaktır.

Şüphesiz Allah Teâlâ âyetlerde insan için kalbî hastalıklara şifa olacak yolları belirlemiştir. Ruhsal çalkantılardan kurutulup psikolojik tatmin yaşayabilmek, mutlu hissederek temel güven duygusu geliştirebilmek için Kur'an-ı Kerim'in beşeriyeti davet ettiği yola ve tayin etmiş olduğu prensiplere tabi olmak gerekmektedir.¹⁶

2.2. Manevi Küçülme

Kur'an-ı Kerim'de münafıkların ikiyüzlülüklerini açıkça ortaya koyan el-Bakara 2/14-15. âyetlerde şöyle buyrulmaktadır:

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْرَجُونَ
اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ

“İnanmış olanlara rastladıkları zaman: ‘İnandık’ derler. Fakat şeytanlarıyla yalnız kaldıkları zaman: ‘Biz sizinle beraberiz, biz sadece (onlarla) alay ediyoruz’ derler. Allah da kendileriyle alay eder¹⁷ ve onları taşkınlıkları içinde bırakır; bocalayıp dururlar.”

Süleyman Ateş, âyette zikredilen alay etme hadisesinin fâilleriyle ilgili olarak bu çirkin işin akabinde onların kendi düşecekleri ruhsal duruma dikkat çekmekte ve şunları söylemektedir:

“Gerçekten mü’minlerle alay eden o kimseler, esasen bu davranışlarıyla kendilerini gülünç duruma düşürmektedirler. Çünkü başkasını küçümsemek, Allah'ın temiz, zavallı kullarının üstüne gülmek insanı manen küçültür, ruhsal değerini düşürür. Onun ruhu, hakir, alay edilecek kötü bir duruma düşer. Riyakâr, ikiyüzlü kişi, ruhunu nasıl gülünç bir duruma soktuğunun farkında olmaz. Ama Allah, onun davranışının içyüzünü bilir. Onun kötü davranışlarını, ruhunu saran azâblar, çirkinlikler haline getirir. İşte Allah'ın, onlarla istihzâsı, onlar hiç farkına varmadan onları, kendi davranışlarının manevî şekilleriyle kuşatması, o çirkin işleriyle onları yavaş yavaş

16 Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Ekolü II*, 131.

17 Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah'a isnad edilen “mekr, suhriyyet, istihzâ” gibi şanına yakışmayacak fiiller, “O'nun insanlara bu fiillerine denk düşen cezalar takdir etmesi” anlamına gelmekte olup buna Belagat ilminde “müşâkele” sanatı adı verilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Durmuş, “Müşâkele”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/155.

yakalaması, onları davranışlarına uygun biçimde cezâlandırması demektir. Nitekim ‘Âyetlerimizi yalanlayanları, hiç bilmeyecekleri bir yerden yavaş yavaş helâka yaklaştıracamız. Onlara mühlet veriyorum, çünkü benim tuzağım çetindir!’¹⁸ buyurulmuştur.”¹⁹

Ateş’in yorumunun da işaret ettiği üzere iman edenlerle içten içe alay edenler esasen hastalıklı bir durum içindedirler ve bu durumun bizatihi kendisi küçük düşürücü ve nahoştur. Şüphesiz Allah Teâlâ, onların bu alaylarını karşılıksız bırakmayacaktır ve iman sahipleriyle istihza etmenin vebali onlara geri dönecektir. Öyle ki onlar bizzat alay edilen kimselerin durumuna düşecekler, horluk ve aşağı görülme kendilerine iade edilecektir. Hakikatte de onlar bu alaylarından bir netice elde edemeyecekler, gösterdikleri bu tavır onlara ancak budalalık olarak kalacaktır.²⁰ Toplum içerisinde de ilahi gerçeklere karşı alaycılığın ısrarla sürdürülmesi sonucu toplumun manevi dinamikleri tahribe uğrar ve söz konusu alaycı tutumun vebali onları çepeçevre sarar. Bu durum onların dünyada her türlü yenilgi ve kaybın yanı sıra ölüme varınca ya dek çeşitli akıbetlerle karşı karşıya gelmelerine yol açar. İlahi adaletin bir nevi tecellisi olarak aşağılanmışlık ve horlanmışlık onlara döndürülür. Kendilerini bu sefer alay edilen kimsenin durumuna düşmüş olarak bulurlar. Kısacası onları dünyada yıkım ve kötü bir son bekleyecektir.²¹

Hakikatte münafık kimseler aldanmaktadır, yani Yüce Allah hikmeti gereği onlara bir müddet hayat ve nimet verir. Onlar da bu müddet içerisinde elde edebildikleri geçici ve aslında önemsiz olan nimetlerden ya da mevkiilerden dolayı gurur ve neşe içinde yaşayıp giderler. Fakat bu, işin görünen kısmıdır. Perde arkasında ise Allah Teâlâ onlarla “istihza” etmektedir. İşte bu azgınlık içindeki şaşkın hâlleri onların hakkında bir manevî ve ilâhî istihza demektir ve neticesi de oldukça elimdir.²²

“Alay etmek” gibi bir fiilin Yüce Allah’a nispet edilmesi ise, bunları işleyenleri, işledikleri fiillerine uygun bir biçimde cezalandırması ve kazdıkları kuyuya kendilerini düşürmesi cihetiyledir. Münafıklar kendi ahvâllerini

.....

18 el-A’râf 7/182-183.

19 Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, 1/108-109.

20 Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası*, 7/322.

21 Kasapoğlu, *Kur’an Psikoloji Atlası*, 7/336-337.

22 Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri* (İstanbul: Nesa Basın Yayın, t.y.), 1/21.

gizlediklerini ve iman edenleri aldattıklarını sanarak işlerini sürdürüp bunda da başarılı olduklarını zannederek kendi içlerinde müminlerle alay edip dururken, Allah Teâlâ her şeyi bildiği ve Resûlünü de haberdar ettiği için (tıpkı yapıp ettikleri, gizli kameradan ekrana yansıtılanlar gibi) kendilerini alay nesnesi hâline getirmektedirler.²³

Alaycı münafıkların dünyada uğrayacakları manevi ve ruhsal cezalardan bir diğerine de Elmalılı M. Hamdi Yazır (ö. 1942) dikkat çekmekte ve kalben iman etmedikleri için ilahi hükümlerin uygulanmasına mecbur kalmak suretiyle daima gönül azabı içinde olacaklarını söylemektedir.²⁴

2.3. Aşinalık/Alışkanlık

İnsanı anlama yollarından biri olarak onun ikinci tabiatı addedilen alışkanlıkları, üzerinde durmayı gerektiren bir husustur.²⁵ Bilindiği gibi alışkanlıklar insanın karakterini yansıtan ve yaşam boyu gerçekleştirilen tutum ve davranışlardır.²⁶ İnsanın bu özelliği şüphesiz onu anlamada ve ona hitap etmede göz önünde bulundurulması gereken bir durumdur. Nitekim insanı muhatap alan Yüce Kur'an da ona hitap ederken söz konusu bu vasfına dikkat ve riayet etmiştir. Örneğin iman edenlere cennet müjdesi verilirken daha önce hiç görmedikleri cennet nimetleriyle ilgili el-Bakara 2/25. âyette şöyle buyrulmaktadır:

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأَنُؤُوا بِهِ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَنْجَارٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“İnanıp yararlı işler yapanlara, altlarından ırmaklar akan cennetlerin kendilerine ait olduğunu müjdele! Onlardaki herhangi bir meyveden rızıklandıkça: ‘Bu, daha önce de rızıklandığımız şeyler, (dünyada iken de bu rızıktan yemiştik)’ derler. (Cenneteki bu rızık), onlara (o dedikleri)ne benzer verilmiştir. Onlar için orada tertemiz eşler de vardır ve onlar orada ebedi kalacaklardır.”²⁷

.....

23 Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 1/81.

24 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979), 1/241.

25 Ömer Demir, “Din Eğitiminde Alışkanlık Bilinci”, *EKEV Akademik Dergisi* 18/60 (Yaz 2014), 73.

26 Rüstem Orhan, “Alışkanlık”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7 / 2 (Temmuz 2017), 301.

27 Benzer muhtevadaki âyetler için bkz. Âl-i İmrân 3/15; en-Nisâ 4/57; et-Tevbe 9/72; er-Ra'd 13/35; el-Mâide 5/119; el-Kehf 18/31; Meryem 19/62; el-Hacc 22/23; el-Mü'minûn 30/15; es-Sâffât 37/41-

Âyette haber verilen cennet nimetlerinin dünyadakilerle benzerliğine ve insanın dünyadayken deneyimlediği tat alma tecrübesinden yola çıkılmasına²⁸ Süleyman Ateş de dikkat çekerek şunları söylemektedir:

“İnsanlar, ancak alışık oldukları şeyleri kavrayabilirler. Başka âyetlerde de cennet, hep nar, hurma, kuş eti, birbirine girmiş ağaçlar, zencebîl, kâfur, misk, koltuklar, yastıklar, dolaşıp hizmet eden güzel kızlar ve delikanlıların bulunduğu bahçe şeklinde tasvir edilir. İşte mü'minlere verilen uhrevî nimetler, kendilerine, görünüşte dünyadaki nimetlere benzer gelecektir, fakat gerçekte farklıdır. İbn Abbâs'ın: 'Cennette bulunan şeylerin, isimlerinden başka hiçbir şey, dünyadakine benzemez' dediği rivayet edilir.²⁹ Cennetteki nimetlerin mahiyeti başkadır. Çünkü onlar, sâf nimettir, dünyadakilerin hakikatidir. Dünyadaki meyvalar, onların gölgesi durumundadır. O meyvalar, insanın hakikatine verilmektedir. O bahçeleri ve meyvaları, insanın amelleri yapmıştır. Daha doğrusu insanın amelleri, âhirette o şekli almıştır. Aynı zamanda orada inananlara, tertemiz eşler vardır. O güzel kızlarda, dünyadaki kadınlarda olduğu gibi âdet görme ve lohusalık yoktur. Ahlâkları da en yüksek ahlâktır. Onlar gerek maddeten gerek manen tertemiz eşlerdir. İşte mü'minler bu zevk ve nimet içinde birkaç gün değil, sürekli kalacaklardır.”³⁰

Ateş, burada cennet nimetlerinin insanlarca anlaşılabilmesi için dünyada alışık oldukları nimetler üzerinden bir ön tasvirde bulunulduğunu, aslında gerçekte dünyadakilerin de ötesinde olduğunu ifade etmektedir. Buna göre önceden aşinalık kesbedilen şey, şüphesiz âyette kastedilenin daha iyi anlaşılmasına yardım etmektedir.

Âyette cennet meyvelerinin dünya meyvelerine benzetilmesi insanın gördüğünde onlara temayül göstermesi ve yabancılık çekmemesi içindir. Çünkü insan fitrat ve tabiat olarak alışık olduğu şeye meyil gösterir, aşına olmadığı şeye ise pek iltifat etmez.³¹

.....

44; ez-Zuhurf 43/68-73; ed-Duhân 44/51-57; Muhammed 47/15; el-Vâkı'a 56/27-38; el-Gâsiye 88/12-16.

28 Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası*, 5/256.

29 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/322.

30 Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/120.

31 İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân* (Beirut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, t.y.), 1/83.

2.4. Güzel Söz

Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de İsrailoğulları'nı mesul tuttuğu ve "on emir"³² olarak meşhur olan dini/ahlâkî yükümlülüklerden bazılarını bildirirken³³ anne-babaya güzel davranma emrinden sonra güzel söz söylemenin gerekliliğini de el-Bakara 2/83. âyette şöyle haber vermektedir:

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ
وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَأَنْتُمْ
مُعْرِضُونَ

"Biz İsrail oğullarından şöyle söz almıştık: 'Allah'tan başkasına kulluk etmeyeceksiniz, anaya-babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz. İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin!' Sonra siz, pek azınız hariç, döndünüz; hala da yüz çevirip duruyorsunuz."

Güzel sözün gönüllere tesiri şüphesiz bilinen bir hakikattir. Süleyman Ateş de bunun önemi hususunda âyetin tefsirinde şunları söylemektedir:

"'İnsanlara güzel söz söylemek' de Tanrısal dinin temel emirlerindedir. Çünkü ancak böylece gönüller fethedilir, toplum ilişkileri düzelir. 'İnsanın gerek iyilere gerek kötülere karşı güzel sözlü, güler yüzlü olması; fakat dalkavukluktan, kötünün işlediği günahlardan razı olma zannını uyandıracak sözler söylemekten kaçınmak gerekir. Yüce Allah, Mûsâ'ya ve Hârûn'a: 'Fir'avn'a yumuşak söz söyleyin'³⁴ buyurmuştur. Şimdi konuşacak hiç kimse Mûsâ'dan ve Hârûn'dan üstün olmadığı gibi hiçbir fâcir de Fir'avn'dan daha kötü değildir. Allah, fâcirlerin fâciri Fir'avn'a dahi yumuşak söz söylenmesini emretmiş iken başkalarına nasıl kaba söz söylenir? Talha b. Ömer şöyle demiştir: 'Atâ'ya dedim ki: 'Senin yanına çeşitli arzulara olan kimseler gelip toplanıyor. Ben ise sert bir adamım, onlara kaba söylüyorum.' Şöyle cevap verdi: 'Yapma, yüce Allah, insanlara güzel söz söyleyin, buyuruyor. Güzel söz söylenecekler arasına Yahudiler, Hristiyanlar da dahildir. Artık Müslümana karşı kaba konuşmak olur mu?'³⁵³⁶

.....

32 Kitâb-ı Mukaddes, Çıkış 20/2-17.

33 Karaman vd., Kur'an Yolu, 1/151.

34 Tâhâ 20/44.

35 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî - Muhammed Rıdvân Araksûsî, el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2006), 2/233.

36 Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, 1/192-193.

Ateş burada güzel sözün hem bireysel hem toplumsal etkilerine değindikten sonra güzel söz söyleme ile kötünün kötülüğünü tasdik edici mahiyette müspet söz sarf etmenin arasını ayırmakta ve bu tür sözden kaçınmanın gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte Firavun örneğini de zikrederek davet ve tebliğde karşıdaki kim olursa olsun muhataba etki edebilmek için güzel sözden vazgeçilmemesi gerektiğine işaret etmektedir. Nitekim Yüce Allah Âl-i İmrân 3/159. âyette bu hususun ehemmiyetini “*Sen onlara sırf Allah’ın lutfu sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etraftından dağılır giderlerdi.*” buyurarak bildirmektedir.

Güzel sözün sadaka olduğunu³⁷ bildiren Resûlullah (s.a.v.) de bir şey tavsiye edeceği ya da öğreteceği vakit ilk olarak muhatabını tatlı dille yumuşatmış, evvela onun gönlünü fethetmiş, ondan sonra diyeceğini demiştir. Bu şekilde karşısındaki kişi kendisine söyleneni dinlemeye ve anlamaya hazır kıvama getirilmiş ve hitabeti tesirli, daveti de muvaffak olmuştur.³⁸

Âyette ‘*İnsanlara güzel söz söyleyin*’ hitabıyla insanlara bir nevi konuşma adabı öğretilmektedir. Gerek yapılan bir konuşma veya verilen bir haber olsun gerekse yazılan bir kitap ya da makale olsun, güzel bir üslup taşınmalı, insanların incitmemeli, ürkütmemeli ve ye’s e sürüklememelidir. Nitekim bilhassa günümüzde sözün tesir sahası kitle iletişim araçları ve özellikle sosyal medya sayesinde bütün dünyayı sarmıştır. Bu açıdan, insanlara güzel söz söylemek, doğru mesaj vermek ve faydalı bilgi üretmek, iletişim ve haberleşmenin de adabı olmalıdır. Kelâmın güzel ve faydalı olanını yaymak hem insanların hem de toplumun psikolojisi için şüphesiz daha faydalı ve gereklidir.³⁹

Güzel sözün psikolojik anlamda sağladığı etkiyle ilgili olarak şu somut bulguyu zikretmek de yerinde olacaktır. Batıda bir psikoloğun yapmış olduğu bir araştırmaya göre; yorgun çocuklara övgü içeren ve onları mutlu edecek sözler söylendiği zaman çocukların enerjilerinin daha da arttığı ve zindelik kazandıkları görülmüş, eleştirip cesaretlerini kıran sözler sarf edildiğindeyse enerjilerinin kaybolduğu gözlenmiştir.⁴⁰

.....

37 Müslim, “Zekât”, 56.

38 Mehmet Soysaldı, “İslâmî Tebliğde Hz. Peygamber Örneği”, *Diyanet İlmî Dergi* 42/2 (2006), 92.

39 Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri* (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2003), 1/540-543.

40 Ali Bulut, *İslam Medeniyetinden Örneklerle Kişiliği İnşa Etme Sanatı* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2017), 61.

2.5. Musibetler Karşısında Sabır

Etkileyici, üzücü bir hadise karşısında kendine hâkim olarak taşkınlıkta bulunmamak ve dilini şikâyetten, uzuvlarını da doğru olmayan hareketlerden muhafaza etmek⁴¹ anlamına gelen sabır hasleti Kur'an-ı Kerim'de daima övülmekte ve tavsiye edilmektedir.⁴² Örneğin el-Bakara 2/155-156. âyetlerde şöyle buyrulmaktadır:

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ
الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

“Andolsun, sizi korku, açlık, mallar(ınız)dan canlar(ınız)dan ve ürünler(iniz)den eksiltmek gibi şeylerle deneriz; sabredenleri müjdele: Ki onlara bir belâ eriştiği zaman: ‘Biz Allah içiniz ve biz O’na döneceğiz’ derler.”

Süleyman Ateş, âyetin tefsirinde insanın ruh hâline tesir eden musibetler karşısında mümin tavrını tasvir sadedinde şu açıklamaları yapmaktadır:

“Elbette sabır, felâket karşısında insanın hiç etkilenmemesi, üzülmemesi anlamına gelmez. Etkilenmek, üzülme merhamet ve yufka yürekliliğin eseridir. Kötü olan üzülme değil, insanı Allah’a isyâna sevk eden aşırı sızlanma, dövünmelerdir. Yoksa Hz. Peygamber de oğlu İbrahim’in vefatı üzerine ağlamış, kendisine: ‘Sen bizi bundan menetmemiş miydin?’ diyenlere bunun bir acıma eseri olduğunu; ‘Göz ağlar, gönül üzülür. Ama biz, Rabbimizin rızasına aykırı bir şey söylemeyiz. İbrahim, biz senin ayrılığından üzgünüz!’ demiştir.⁴³

156. âyette geçen *musîbet*, insanın başına gelen üzücü olaydır. İkrime’nin rivâyetine göre bir gün Allah’ın Elçisinin lambası sönmüş: ‘Biz Allah içiniz ve biz O’na döneceğiz’ demiştir. Kendisine: ‘Yâ Resûlallah, bu musîbet mi ki?’ demişler. ‘Evet mü’mini inciten her şey musîbettir’ demiştir.⁴⁴ Bir hâdiste de: ‘Mü’minin başına gelen her acı, yorgunluk, hastalık, üzüntü, tasa, günahlarından bir kısmının bağışlanmasına neden olur.’⁴⁵ buyurulmuştur.

Bir musibet, ölüm haberi duyunca istircâ etmek yani ‘إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ’ demek, Allah’ın öğütüdür. Müslim’in rivâyetine göre Peygamber (s.a.v.):

41 Süleyman Ateş, *İslam Tasavvufu* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2004), 342.

42 el-Bakara 2/153, 155, 249; Âli İmrân 3/117, 125, 146, 200; en-Nisâ 4/25; el-Enfâl 8/46,66; er-Ra’d 13/24; en-Nahl 16/96, 126; ez-Zümer 39/10; eş-Şûrâ 42/43; el-Ahkâf 46/35.

43 Buhârî, “Cenâiz”, 43; Müslim, “Fedâil”, 62; Ebû Dâvûd, “Cenâiz” 24; İbn Mâce, “Cenâiz” 53.

44 Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi'l-Kur’ân*, 2/465. Buhârî, “Merdâ”, 1; Müslim, “Birr”, 52.

45 Buhârî, “Mardâ” 1; Müslim, “Birr”, 52; Tirmizî, “Cenâiz”, 1.

'Başına bir felâket gelen mü'min, Allah'ın buyurduğu üzere 'Biz Allah içiniz ve O'na döneceğiz', Allah'ım bu musibetime hayırlı bir karşılık ver, kaybettiğimin yerine daha iyisini ihsan buyur' diyen Müslümana Allah, onun kaybettiğinden daha iyisini verir.'^{46''47}

Şüphesiz Yüce Allah dünya ve içindeki her türlü ziynetin birer imtihan vesilesi olup yok olmaya mahkûm olduğunu Kur'an'da haber vererek⁴⁸ bizleri esasen söz konusu musibetlere mânen hazırlamaktadır. Bununla beraber Ateş'in de işaret ettiği gibi, musibetler karşısında yaşanan üzüntü ve kederler oldukça insani olup aslında insanın içindeki şefkat duygusunun bir neticesidir. Fakat bu esnada kedere büsbütün teslim olmadan sabra tutunarak itidali yakalamak ve dengeyi sağlamak gerekmektedir. Aksi takdirde bu ölçü yakalanamazsa kişinin isyana sürüklenme tehlikesi an meselesidir.

Sabır olgusu hem dinî gelenekler hem de pozitif psikoloji yaklaşımınca güçlü bir kişilikte bulunması gereken özelliklerden bir olarak kabul edilmektedir. Bununla beraber sabır, gönüllü bir biçimde, şikâyet etmeden zorluklara dayanmayı, dirençli durmayı ve onunla mücadele etmeyi gerektirmesi ciyetiyle aktif psikolojik bir süreç olarak tanımlanmaktadır.⁴⁹

Yaşama anlam kazandıran birtakım değerlerin psikolojik iyi oluşa müspet katkısı son zamanlarda psikoloji sahasında da fark edilmiştir. Psikoloji ekolleri içerisinde bulunan, olumlu karakter özelliklerini bireylere kazandırmak suretiyle ruh sağlığını korumayı hedefleyen pozitif psikolojinin hareket noktasını teşkil eden yaklaşım da bu temel paradigmaya dayanmaktadır. Sabrın da bu değerlerden biri olduğunu ve sabrı tutum hâline getiren bireylerin hem mutluluğuna hem de psikolojik iyi oluşuna olumlu etkisinin olacağını söylemek mümkündür.⁵⁰

Bununla birlikte âyette zikri geçen istircâ, yani bir musibetle karşılaşıldığında "Doğrusu biz Allah'a aidiz ve kuşkusuz O'na döneceğiz" cümlesini zikretmenin İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725) tarafından insan ruhuna şifa olacak sayısız faydası olduğu söylenmiştir. Buna göre;

.....

46 Müslim, "Cenâiz", 3, 4.

47 Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/263.

48 el-Kehf 18/7; el-Mülk 67/2.

49 Mebrure Doğan, "Karakter Gücü Olarak Sabır ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisi", *The Journal of Happiness & Well-Being* 5/1 (2017), 135.

50 Doğan, "Karakter Gücü Olarak Sabır ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisi", 144.

- İnsan bu cümleyi tekrarlamakla meşgul olunca uygun olmayan sözleri söylemekten korunur.
- Bu cümleler kalbine teselli vererek üzüntüsünü hafifletir.
- Şeytanın uygun olmayan sözler söyletmesine mâni olur.
- Bu sözleri başkalarının da duyup öğrenmesine vesile olur.
- Diliyle söylerken kalbiyle de güzel itikadını hatırlamış olur.⁵¹

Şunu da ifade etmek gerekmektedir ki neyin hakikatte sabır olduğunu, neyin de sabra dâhil olmadığını iyi ayırt etmek lazımdır. Bir amaç olmaksızın zorunluluk söz konusu olmadan her şeye katlanıp sabretmek bir fazilet değildir. Haksızlığa, hakaret ve onursuzluğa göz yummak, haksız saldırılara karşı sükutu muhafaza etmek hakiki manada sabır değildir, böylesi ancak uyuşukluk ve miskinliktir.⁵²

2.6. Haramların Hikmeti

Yüce Allah kulları için tesis etmiş olduğu İslâm dininin çerçevesini belirlerken yine onların faydası için pek çok hikmeti gözetmiş ve bu çerçeveyi de kullarına oldukça açık bir şekilde bildirmiştir. Bunlardan bir tanesi de tüketilmemesi gereken bazı yiyecekler hakkında hüküm bildiren el-Bakara 2/173. âyettir:

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Allah size leş, kan, domuz eti ve Allah’tan başkası adına kesilene haram kılmıştır. Ama kim mecbur kalırsa (başkasına) saldırmadan ve sınırı aşmadan (bunlardan) yemesinde bir günah yoktur. Muhakkak ki Allah çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.”

Âyette sayılan gıdalardan domuzun haram kılınışının hikmetine dair Süleyman Ateş şu yorumları yapmaktadır:

“Domuz etine gelince bu hem pistir hem de domuz, insan vücuduna zararlı olan bir şeridin aracıdır. Bu şerit domuzda mayalanır, insanda ürer. Ve domuz etinin, insanın tabiatında düşüklük meydana getirdiği, insandan

.....

51 Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 1/260-261.

52 Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası*, 4/489.

gayret duygusunu kaldırdığı söylenir. Yediği gıdalar, insanın moral yapısına tesir eder. Belki de bizim bilmediğimiz daha birçok zararından ötürü Allah bunu yasaklamıştır.”⁵³

Ateş burada pis addedilen domuz etinin insan tabiatına etki edebileceği ve onda bazı menfi değişikliklere sebebiyet verebileceği tehlikesine dikkat çekmektedir. Nitekim Doğulu ve Batılı bazı bilim adamları ve düşünürler, gıda ve beslenme alışkanlıklarının insanın hem bedeni hem de karakteri üzerinde etkili olduğunu söylemişlerdir.⁵⁴

Bunu destekleyen bir başka açıklamaya göre de domuz etini tüketmenin insan sağlığı için zararlı olduğu tıp ilmi tarafından tespit edilmiştir. Yozlaşmamış, bozulmamış bir insan doğası domuz eti yemeyi kabul edemez. Zira domuz pis şeyler tüketerek beslenen bir hayvan olduğu için ölümcül mikroplar taşımaktadır. Bununla beraber domuz karakter açısından da olumsuz bir hayvan olarak kabul edilmektedir. Dışisini kıskanmayıp cinsel seçiciliği bulunmayan ve uyuşukluğuyla bilinen bir hayvandır. Etiyle beslenenlere de bu vasıfların etki edeceği ve karakter düşüklüğüne neden olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca temiz ve bakımlı yerlerde dahi yetiştirilse domuzun dokularında tenya yumurtaları oluşmaktadır. Bedeninde üreyen bu tenyalar insan bedeninde de gelişim göstermektedirler. Tüm bunlar domuzun insana yasaklanmasının hikmetleri arasında sayılabilirse de Yüce Allah'ın belki de bu sayılanların dışında başka sebeplerden ötürü de yasaklamış olması elbette muhtemeldir.⁵⁵

Sonuç

Psikolojinin tefsir sahnesinde varlık gösterişi modern çağa tekabül etmektedir. Nitekim psikolojinin kendisi de müstakil bir ilim olarak bu çağın ürünüdür. Bu iki disiplinin bu çağda buluşmalarında da şüphesiz insan bilmezini anlamaya ve idrak etmeye yönelik temayülün git gide artmasının payı

.....

53 Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/285.

54 Asaf Ataseven – Mehmet Şener, “Domuz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/508.

55 Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası*, 5/280. Domuz etinin zararları için ayrıca bkz. Samira Al Farsi-Nurullah Kurt, “el-Mukaddime Sırrü't-tertib ve'l-hikme mine't-tahrîm fi dav'i âyeti 'el-Meytete ve'd-deme ve lahme'l-hinzîri ve mâ ehille bihî li-gayrillahi' ”, *Din ve Bilim: Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1/1 (2018), 70-71.

büyüktür. Sonsuz ilmiyle insanı en iyi tanıyan ve bilen Yüce Allah, onun gerek bu dünyada gerekse ahirette işini kolaylaştırmanın formüllerini Kur'an-ı Kerim'de açıklamıştır. İnsana düşense bu vesileyle hem kendini hem de Rab-bini tanımak için bu kılavuzu hakkıyla inceleyip anlamak ve uygulamaktır. Bu anlamda tarih boyunca yapılan pek çok tefsir çalışması büyük bir birikim oluşturmuştur. Bu birikimin teşkil ettiği yelpaze çok çeşitli olmakla beraber günümüze gelindikçe insanı anlamaya çalışan psikoloji ilminin izlerine de rastlanmaya başlamıştır. Halihazırda bir ekol olmaya doğru hızlı adımlarla gi-derken bazı tefsirlerde kısmen de olsa psikolojinin tezahürleri görülmektedir. Kayda değer bu çalışmalardan biri de Süleyman Ateş'in *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* isimli eseridir. Ateş bu tefsirinde bazı âyetlere psikolojik bir anlayışla yaklaşarak insanın duygu, düşünce ve davranışları üzerinden ayetleri açıkla-mayı tercih etmiştir. Onun bu yaklaşım tarzında şüphesiz modern dönemi ve onun dinamiklerini tecrübe eden çağdaş bir müfessir olmasının etkisi büyük-tür. Günümüzde rüşdünü ispat etmiş Psikoloji, Sosyoloji gibi ilimlerin Ateş'in tefsirinde yer bulması eserine "Çağdaş Tefsir" adını veren bir müfessir için muhakkak kaçınılmazdır. Bugün gelinen noktada insanın artık çoğu şeyin merkezinde olmasının bir yansıması olarak *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*'nde de bu etkinin kendini gösterdiği açıktır. Biz de çalışmamızda Ateş'in bu yorum tarzını birtakım örneklerle ortaya koymaya çalıştık. Araştırmamız neticesin-de Ateş'in psikolojik tefsir sahasına cüzi bir çerçevede de olsa hatırı sayılır derecede bir katkı yapmış olduğunu tespit etmiş bulunmaktayız. Bununla birlikte günümüzde Kur'an'ın psikolojik tefsirine olan alâka ve ihtiyacın ivme kazanmaya başladığı görülmektedir. Bu da konuya ilgi duyan araştırmacılara esasen nispeten bâkir bir alan sunmakta; gerek Kur'an'a psikolojik yöneliş noktasında gerekse geçmişten bu zamana dek oluşan tefsir birikimizdeki malzemelerden psikolojik muhteva içerenleri tespit ve analiz etme noktasın-da geniş bir kapı aralamaktadır.

Kaynakça

- Al Farsi, Samira - Kurt, Nurullah. "el-Mukaddime Sırrü't-terfîb ve'l-hikme mine't-tahrîm fi dav'i âyeti 'el-Meytete ve'd-deme ve lahme'l-hinzî-ri ve mâ ehille bihî li-gayrillahi'". *Din ve Bilim: Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1/1 (2018), 64-75.
- Ataseven, Asaf - Şener, Mehmet. "Domuz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/50-509. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Ateş, Süleyman. *İslam Tasavvufu*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2004.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. 12 Cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988.
- Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*. 21 Cilt. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2003.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*. 8 Cilt. İstanbul: Nesa Basın Yayın, t.y.
- Bulut, Ali. *İslam Medeniyetinden Örneklerle Kişiliği İnşa Etme Sanatı*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2017.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu'l-Beyân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, t.y.
- Cengil, Muammer. "Ömer Nasuhi Bilmen'in Tefsirinde Psikolojik Çözümler, Yusuf Suresi Örneği". *Türk-İslam Düşünce Tarihinde Erzurum Sempozyumu*. 1/181-195. Erzurum: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2007.
- Cündioğlu, Düccane. "Çağdaş Tefsir Tarihi Tasavvurunun Kayıp Halkası: 'Osmanlı Tefsir Mirası' Bir Histogramik Eleştiri Denemesi". *İslamiyat* 2/4 (1999), 51-73.
- Demir, Ömer. "Din Eğitiminde Alışkanlık Bilinci". *EKEV Akademi Dergisi* 18/60 (Yaz 2014), 73-96.
- Doğan, Mebrure. "Karakter Gücü Olarak Sabır ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisi". *The Journal of Happiness & Well-Being* 5/1 (2017), 134-153
- Durmuş, İsmail. "Müşâkele". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2006. 32/154-155.

- Gül, Ahmet. "Sahabe Tefsirinde Fıkhi Yönelim". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/23 (Aralık 2019), 487-507.
- Gül, Ahmet. "Sahabe Tefsirinde Luğavi Yönelim". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/15 (Aralık 2017), 175-786.
- Gürses, İbrahim. *Elmalılı Tefsirinde Psikoloji Konuları*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1990.
- Hökelekli, Hayati. *Psikolojiye Giriş*. Bursa: Emin Yayınları, 2013.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *Tefsîru'l-Kur'ân-ı'l-'Azîm*. 15 Cilt. thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd. Giza: Müessesetü Kurtuba, 2000.
- İsfahânî, Râğîb el-. *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'ân*. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2009.
- Kahraman, Ferruh. "Psikolojik Tefsîr". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (2015), 103-138.
- Karaalp, Cahit. "Yeni Bir Tefsir Tarihinin Niteliğine Dair Bazı Mülahaza ve Öneriler". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 5/1, (Bahar 2019), 137-172.
- Karaman, Hayrettin vd.. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Karataş, Ali. *Süleyman Ateş'in Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri ve Tasavvufî Yönü*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Kur'an Psikoloji Atlası*. 11 Cilt. Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'an Psikolojik Tefsiri", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1. (Bahar 2011), 1-47.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Psikolojik Tefsir Ekolü II*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2018.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Psikolojik Tefsir Ekolü*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.
- Kırca, Celal. *Kur'ân- Kerîm ve Modern İlimler*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1982.
- Kitabı Mukaddes*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2015.

- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî - Muhammed Rıdvân Araksûsî. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2006.
- Orhan, Rüstem. "Alışkanlık". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7 / 2 (Temmuz 2017), 301-316.
- Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003.
- Soysaldı, Mehmet. "İslâmî Tebliğde Hz. Peygamber Örneği". *Diyanet İlmî Dergi* 42/2 (2006), 69-98.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.